

ПРИПРЕМЕ ЗА ОРУЖАНУ БОРБУ И ОСНИВАЊЕ ПРВИХ ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА

Историја би се морала позабавити двадесет седмим мартом, а нарочито шестим априлом, и кратким ратом с Немцима. У ствари тога рата као да није ни било. Немци просто као да су продрли у земљу и исекли је на комаде у правцима на којима није ни било југословенске војске. Та војска је стражарила на некаквим другим стратешким тачкама, па се, видевши одједном Немце иза себе, у паници разбежала.

Углавном, туђинска војска је скоро у једном тренутку прегазила друмове. Нестало је државе и власти. Све је срушено не у катастрофалном потресу, већ у једној глувој ноћи у којој скоро ни пушка није опалила. Шумама су лутале гомиле обезглављених војника. Поред друмова су лежали напуштени топови и коморе. Веза и обавештавања није било ни од куда. Проносиле су се најфантастичније вести. Све је личило на ружан сан. Али у тој великој пометњи и очајању људи су — негде свесно, тамо где је било партијске организације, негде несвесно — обављали један велик посао: дању су растављали топове за раонике, а ноћу вукли и закопавали на све стране пушке и митраљезе.

На овом рејону, поглавито око Лесковца и Прокупља, расформирале су се и оставиле оружје три дивизије старе југословенске војске, а народ је то оружје прихватио и сам га касније употребио.

Југословенска војска је у кратком априлском рату нестајала као да је у земљу тонула. Они који нису били заробљени бежали су главом без обзира ка планинама и селима. Тамо су скривали оружје, бојили своја сура војничка одела и појављивали се међу осталима, да би се и њих ишчуђавали, у очекивању шта ће их још снаћи. Народно је све то запрепашћено гледао. Шта се то дешава и зашто се тако десило, ником није било јасно. Само се наслућивало колико је било страшно и трагично то губљење слободе једне земље.

Партија је, предвиђајући неминован и коначан обрачун са фашизмом, предузимала читав низ мера за оружану борбу. У Београду су се студенти одраније обучавали у руковању оружјем; Партија је омогућила брзу мобилизацију и давала својим кадровива и симпатизерима упутства да се на границама боре за слободу земље. Чланови и симпатизери Партије дали су пун допринос и 27. марта и 6. априла. Исто тако, настојали су свим силама да народ не предаје силно расуто оружје Немцима, већ да га чува и сакрива, јер борба је тек требало да почне. Народ се све тешње окупљао око Партије и њених чланова. Партија је тада већ формирала и војне десетине и штабове.

Још у априлу ЦК КПЈ издао је проглас народима Југославије у коме је указано на катастрофу која је нападом фашистичких сила задесила нашу земљу, разобличена издаја властодржаца, осуђено стварање НДХ, распиривање шовинизма и братоубилачке борбе. Проглас је указао на могућност борбе у новој ситуацији, отварајући перспективе стварања нове, независне, слободне, братске заједнице југословенских народа. Овај и друге прогласе које је ЦК КПЈ издавао добиле су и на време прорадиле партијске организације, и они су били руководећи фактор у припремама за оружани устанак.

О овим припремама друг Тито каже:

„... Период од два мјесеца — од половине априла до 22. јуна — када се у наведеним крајевима већ водила борба, све партијске организације у земљи су искористиле за посљедње припреме за устанак, за вршење диверзија, прикупљање оружја итд. Одржаване су партијске конференције и савјетовања, од националних ЦК, партијских, обласних и мјесних комитета до ћелија, и на њима се дискутовало и доносили се закључци о раду Партије под новим условима, о томе како ће се и уз најактивнији рад најлакше сачувати кадрови, дискутирало се о припремама за опћи устанак народа у читавој земљи и о ставу КПЈ према разним бившим политичким партијама итд.”

У прогласу ЦК КПЈ, који је одмах одштампан, каже се, између осталог:

„Ви који стећете под окупаторском чизмом, сви ви који љубите слободу и независност, који нећете фашистичко ропство — знајте да је куцнуо час борбе за ваше ослобођење од фашистичког освајача. Зато допринесите свој део у борби за вашу

слободу, под вођством КП Југославије! Борба Совјетског Савеза јесте и ваша борба, јер се он бори и против ваших непријатеља, под чијим ви јармом стењете. Не дајте се завести од разних домаћих реакционара, који су у служби фашистичких бандита! Ваше место јесте у првим борбеним редовима радничке класе, која се бори за своју и вашу истинску слободу и независност. Од те борбе зависи ваша будућност и будућност ваше деце. Ако љубите своју слободу и независност, ако нећете да будете туђи робови, ако желите да се ослободите фашистичког ропства, онда помогните свим средствима борбу велике и мирољубиве земље социјализма — Совјетског Савеза, уједините своје снаге против ваших угњетача, фашистичких освајача, који поробише и опљачкаше вашу земљу."

Даље се у прогласу, где се ЦК КПЈ обраћа радницима и радницама Југославије, између осталог, каже:

„Пролетери свију крајева Југославије, на своја места — у прве борбене редове! Збијте чврсто своје редове око ваше авангарде, КП Југославије! Свако на своје место! НепокOLEбљиво и дисциплиновано вршите своју пролетерску дужност! Спремајте се хитно за последњи и одсудни бој, не дозволите да се пролива драгоцену крв херојских совјетских народа без вашег учешћа! Ваше паролe морају бити: ниједан радник или радница не сме стићи у фашистичку Немачку да својим радом јача снаге фашистичких бандита, ниједан топ, ниједна пушка, ниједно тане, ниједан метак, ниједно зрно жита итд. не смеју вашом помоћи доспети у руке фашистичких злочинаца! Мобилизујте све ваше снаге против тога да наша земља буде база за снабдевање фашистичких руља, које као бесни пси нападају на Совјетски Савез, на нашу драгу социјалистичку земљу, на нашу наду и „Улу светиљу, према којој се са надом упиру очи „РУДбеника читавог света!"

Обраћајући се, даље, комунистима Југославије, ЦК КПЈ у истом прогласу каже:

„Дошао је онај најтежи час који смо ми у нашој борби предвидели. Ми смо знали шта спремају фашистички злочинци против СССР и читавог радног човечанства. Крвожедни фашистички властодршци,

који држе у ропству своје народе и народе подјармљених земаља Европе, навестише нам рат до истребљења, навестише преко радија крвави покољ комуниста. Ми ту борбу прихватамо, јер смо је и очекивали, и ми смо се за њу спремали. „У тој борби неће бити пардона ниједном комунисти!“ — деру се фашисти-крвници. А ми им кажемо: „У тој борби неће бити пардона злочиначким фашистичким вођама и њиховим верним слугама, у тој борби неће бити пардона фашистичкој финансијској олигархији и њеним сатрапима!“

То је био бојни зов наше Партије на устанак, на оружје, одлучан и непоколебљив бојни зов, с вјером у победу, али и с дубоком свијешћу о огромним тешкоћама у тој борби, како за нашу Партију, тако и за наш народ“.

У Крушевцу су у демонстрацијама 27. марта 1941. учествовали сви чланови Партије. Код споменика Косовским јунацима одржана је увече велика манифестација. На дан 29. марта ОК је штампао летак у коме је, поред осталог, говорено и о Симовићевој влади.

Крајем марта одлази из Крушевца Милош Минић, а дужност секретара преузима Десимир Јововић-Чича. Баш на дан 6. априла, кад су Немци бомбардовали Крушевац и Обилићево, ОК је одржао партијски састанак у шумици крај Багдале. Делегат ПК Мирко Томић дошао је 27. априла у Крушевац и састао се са Јововићем-Чичом, секретаром ОК, кога је обавестио о ставу ПК. Договорили су се да, у циљу обавештавања и доношења даљих закључака, сакупе чланове Партије на заједнички састанак. На том састанку решено је да се прикупља оружје и муниција, да се окупљају сви родољуби, да се помогне породицама појединих другова.

У то време, по одлуци ПК, у Крушевац долази Недељко Караичић-Брка-Милисав, кога је Мирко Томић упознао са члановима ОК и увео у дужност секретара овог партијског форума, док је Јововић требало да иде у Краљево. Почетком јуна у Варварину су одржана два партијска састанка и тада је констатовано да на подручју темнићког среза има око 70 чланова и симпатизера КПЈ. У првој половини јула у Крушевцу је одржан састанак ОК, на коме је, између осталог, било говора о формирању војних јединица — десетина.

У мају долази у Ниш Сретен Младеновић-Мика, металски радник из Крагујевца, који је од ПК КПЈ добио задатак да у Нишу, као секретар ОК КПЈ, ради на спро-

вођењу линије Партије и окупљању партијског чланства, на јачању и омасовљавању партијских организација. У мају ОК КПЈ за нишки округ делује у следећем саставу: Сретен Младеновић-Мика, као секретар, Аца Симић и Александар Стојановић-Шпанац, као чланови тог Комитета. Овај последњи био је задужен за војна питања.

У Прокупљу је 10. априла одржан састанак партијског руководства, на коме се, поред осталог, дискутовало о припремама за оружану борбу, о сакупљању оружја и подизању морала код народа. Крајем априла у Коњарнику је одржала састанак једна група напредних интелектуалаца из тога краја. Таквих је састанака било често и на другим местима у рејону Прокупља. На једном од њих одређен је један члан Партије да ради на организовању војно-револуционарних група, на прикупљању оружја и на другим војним припремама.

Лесковачка партијска организација такође је вршила опсежне припреме за оружану борбу, која је била на прагу. Окружни комитет донео је одлуку да чланови ОК и чланови Партије организовано одлазе на терен, да објашњавају народу узроке капитулације, да разоткривају издајничку политику бивших властодржаца, да дају директиву да се оружје скупља и да се не предаје окупатору, да износе перспективе ослобођења кроз борбу и стварања једног новог друштва. Формирају се нове ћелије по селима и даље се продире преко актива, појединих симпатизера и родољуба. У априлу се обнавља рад партијске технике ОК, која је у своме раду дала добре резултате.

На територији срезова јабланичког, лесковачког и власотинског активан је рад партијских организација у Голом Риду, Новој Тополи, Тулару, Бувцу, Вучју, Винарцу, Власотинцу, Црној Трави, Грделици и Прибоју. Формирани су активи у Доњем Коњувцу, Косанчићу, Обилићу, Лебану, Касабаћу, Доброј Води, Мирошевцу, Брзи, Тодоровцу, Горини, Стројковцу, Пресечини, Братмиловцу, Мрштану, Рудару, Белановцу, Свирцу, Печењевцу, Лапотинцу, Каменици и другим местима. Задатак ових партијских организација и партијских актива био је организовано прикупљање оружја, али је било и случајева да су ови активи одузимали оружје прикупљено за Немце преко сеоских кметова.

У априлу и мају Партија је окупљала своје симпатизере официре бивше југословенске војске. У то време формиран је и Војни комитет за Лесковац на чијем челу је био Бошко Крстић. Војни комитет имао је задатак да ствара војне магацине, складишта, да формира десетине по селима. Поред војних десетина постојале су и омладинске Десетине. Војне десетине формиране су у Тулару, Сијарини,

Бојнику, Коњувцу, Лапотинцу, Белановцу, Винарцу, Доброј Води и другим местима. Комитет је радио са бившим официрима и подофицирима. Тих дана ПК је упутио у Лесковац Лепосаву Стаменковић, која је најпре радила као инструктор ПК, а касније, у новембру 1941, као секретар ОК Лесковца и члан Дартијског поверенства ПК у Нишу.

Двадесет другог јуна 1941. одржано је окружно партијско саветовање у Братмиловцу, у кући Томе Костића, пиварског радника, коме су присуствовали Василије Буха и Драги Стаменковић и на коме је анализиран рад партијске организације у лесковачком округу и заузет став у вези са даљим радом. У анализи је констатовано да је Партија лесковачког округа правилно радила и да у вршењу припрема за устанак треба и даље тако наставити.

Исто је тако био интензиван рад Партије у припремама за оружану борбу на подручју Врање и Пирота, и на десној обали Јужне Мораве, где су Бугари, после окупације, прогласивши те крајеве за етничке делове Бугарске, завели потпуно нову, своју власт. На пиротском подручју ради у том смислу ОК Ниш, а у Врање, чија је партијска организација била у саставу лесковачког ОК, долази још у априлу 1941. Бошко Крстић, да би секретару врањске партијске организације, Сими Погачаревићу, пренео задатке које је поставио проглас ЦК.

На историјској седници ЦК КПЈ у Београду 4. јула 1941. одлучено је да одмах почне народни устанак, па су централни и покрајински комитети КПЈ сместа приступили извршењу тога задатка. После тога је и Покрајински комитет КПЈ за Србију упутио проглас народу позивајући га да оружаном борбом извојује своју слободу. У прогласу се евоцира слободарска традиција српског народа и наставља: „За српски народ се сада поставља питање: бити или не бити. Или роб подивљалих фашистичких банди, које нас, Словене, сматрају нижом расом, или народ срећан, слободан и независан!" Даље се народ позива на устанак: „Српски народе, не оклевај! Сада, и само сада, куцнуо је час да учинимо крај пљачки и насиљу окупатора... Сети се, српски народе, своје славне прошлости, и не слушај кукавице и малодушнике који позивају на чекање". ПК говори затим о братству и јединству народа Југославије и против шовинизма: „Не слушај ни оне који те хушкају против братског хрватског народа и других народа. Непријатељ свуда пружа своју отровну жаоку, он хоће да посеје мржњу међу народима. Његово је гесло: завади па владај, а наше: братство с народима у борби против окупатора и њихових слугу". Проглас ПК КПЈ завршава се паролатама: „... Живело братство и слога југословенских

и балканских народа! Напред у ослободилачку борбу против окупатора и њихових слугу! За слободу, за част, за националну независност!"

О почетку оружане борбе, о стварању првих партизанских одреда и о њиховим задацима, друг Тито у своме реферату на V конгресу каже:

„... Већ у јулу била су издана војна упутства за акције и организацију партизанских одреда. Том организацијом устанка и диверзија руководило се тада из Београда, до средине септембра мјесеца 1941. године. Већина Политбироа ЦК била је до тога времена стално у Београду, гдје је, упркос најтежим условима, под непрекидним рацијама гестапоа и квислиншких шпијуна типа Вујковић, Космајац и других, најинтензивније радила, па чак и на непосредној организацији диверзија у самом Београду. Политбиро ЦК КПЈ у Београду израдио је читав план развита партизанских операција у Србији и план за стварање слободне територије у западној Србији, као базе за успјешније руковођење и развитак цјелокупне оружане борбе у Југославији. Кад су 7. јула почеле оружане борбе партизана у Србији, Главни штаб и ЦК имали су редовне везе са тим одредима, извјештаји су доношени путем курира и даване су истим путем директиве и наређења партијским организацијама и одредима на терену."

Прве партизанске одреде на рејону југа и југоистока Србије формирали су, по одлуци ПК, одговарајући окружни комитети. Првобитно је било одлучено да се за рејон једног окружног комитета формира један партизански одред, али је касније, јачањем и нарастањем покрета, дошло до формирања више одреда на територији једнога окружног комитета, као што је случај у Лесковцу, где су се, издвајањем из Кукавичког одреда, на планини Кукавици, касније формирала још два одреда, Јабланички, са базом на планини Радану, и Бабички, на Бабичкој гори. Иначе, први партизански одреди у овоме крају формиран су овим редом: Расински 22. јула; Озренски, у рејону Ниша, 2. августа; Топлички 3. августа; и Кукавички, у рејону Лесковца, 10. августа. Остали одреди основани су нешто касније.

РАСИНСКИ НОП ОДРЕД

После састанка ПК за Србију (23. јуна), одржаног поводом напада Немаца на СССР (22. јуна), поједини чланови упућени су на терен. Тако је у Крушевац дошао члан ПК Мирко Томић. Он је на састанку ОК у Крушевцу, 25. јуна, објаснио директиву Партије о припремама за оружану борбу.

Техника ОК почела је интензивно да штампа летке. Партијски састанци одржавали су се веома често. Основна директива за рад свих чланова Партије био је Проглас ЦК од 4. јула.

Партијски рад у граду обављао се по рејонима. Било их је четири, и у сваком по једна партијска јединица. У исто време, по наређењима Немаца, уследиле су мере квислиншке власти усмерене на то да се похватају и онемогуће сви комунисти и напредни људи, пошто су и окупатори и њихове слуге одмах увидели да им од њихове делатности прети највећа опасност.

Тридесетог јуна одржан је, у присуству Мирка Томића, састанак ОК. Том приликом Томић је члановима Комитета саопштио одлуку, коју је требало пренети свим партијским ћелијама, да се сви чланови Партије сматрају мобилисаним. На састанку је одлучено да се одмах почне са мобилизацијом свих грађана спремних да се боре са оружјем у руци и да се систематски ради на окупљању око партијских организација свих симпатизера Партије.

Двадесет другог јула у шуми изнад села Дедине, у непосредној близини Крушевца, формиран је Расински партизански одред са 34 борца, од којих су неки враћени у град због недостатка оружја и као погодни за даљи рад у позадини. Треба истаћи да је Одред у тренутку формирања имао мало оружја. Недостатак оружја био је разлог што већи број другова пријављених за Одред није могао бити одмах обухваћен. У самом граду за одлазак у Одред пријавило се првих дана преко 200 другова, међу којима преко 80% омладинаца. Због такве ситуације у наоружању, став ОК био је да у Одред одлазе само они које, после извођења акција у граду, открије полиција, па им самим тим даљи опстанак у граду буде онемогућен. До оружја се иначе тешко долазило, јер га ни у народу није било.

Крајем јула ПК за Србију послао је Окружном комитету циркулар о основним задацима борбе против окупатора. ОК Крушевац је, помоћу своје технике, умножио овај циркулар и послао га свим партијским организацијама на терену округа. Поред осталог, овим упутством постављен је захтев да се неодложно врше оружане акције,

о чему је сваке недеље требало слати извештаје Покрајинском комитету. Чланови Комитета упућени су на теренски рад у округу. ОК је, посредством ПК за Србију, организовао пренос ручних бомби из Краљева. Један део од укупно четрдесет бомби одмах је преко везе послат Одреду.

У августу је одржан састанак ОК, на коме је учествовао и комесар Одрода. Састанку је присуствовао Мирко Томић. Дискутовано је о узроцима неуспеха Трстеничке чете и о појави четничких одреда под командом мајора Кесеровића и потпуковника Радовића. Том приликом одлучено је да се не заоштравају односи са четницима, већ да се испитају могућности сарадње с њима у циљу заједничке борбе против окупатора. Исто тако, ОК је одлучио да се наставе акције које у граду врше скојевци. У Одреду је оформљена партијска организација, чији је секретар у прво време био комесар Одрода.

У своме извештају Покрајинском комитету, почетком септембра, Окружни комитет јавља да у граду ради пет партијских ћелија и да је рад организован у темнићком, трстеничком, расинском и крушевачком срезу. Техника ОК умножила је у 1 500 примерака извештај о партизанским борбама у Србији. Летак који говори о свесловенском митингу умножен је у 300 примерака. Исто тако и остали материјали умножавају се у по 300 примерака. Две трећине целокупног пропагандног материјала растура омладинска организација преко својих активиста.

У то време одржана је партијска конференција у Трстенику, на којој је проширен Срески комитет. На подручју тога среза оформљене су партијске организације у Богдању, Трстенику> Врњачкој Бањи, Великој Дренови и још у неким селима.

Пре окупације у копаоничком срезу (Брус) ОК Крушевац није имао утицаја, нити је тамо постојала партијска организација. Но устанак у Србији одјекнуо је и у овим крајевима, тако да је у јулу 1941. на територији рудника Бело Брдо формиран Копаонички партизански одред, састављен углавном од рудара из тога рудника. Оснивању је претходио састанак чланова и кандидата Партије у селу Беоце. Одред је имао двадесетак бораца; за команданта је изабран Предраг Вилимоновић, а за комесара Душко Томовић. Одред се убрзо омасовио, и у њему је било 15—18 чланова Партије, рудара Трепче и интелектуалаца.

Секретар ОК Крушевац, Караичић, обилазио је и темнићки срез и партијске организације на тој територији. На једном састанку у августу 1941, у Варварину, коме је присуствовао Мирко Томић, одлучено је да се на планини Јухору формира Јухорски партизански одред. За коман-

данта је изабран Мирко Жунић-Баца, учитељ из Рековца. Овај Одред је, оперишући по Темнићу, истог месеца упао у Варварин, ослободио варошицу, спалио све архиве и разоружао жандарме. Одред је иначе имао у прво време доста успеха у својим војним акцијама у овоме крају, па је дејство проширио и на суседне срезове, на пример трстенички. Међутим, његова политичка линија и тактика нису биле правилно спровођене, што се лоше одразило у масама и што је мало касније и сам Одред скупо стајало.

Да би се припремио за војна дејства на терену, Расински партизански одред приступио је обуци бораца у руковању оружјем. Ово се показало као преко потребно с обзиром на претежно омладински састав Одрода, као и на чињеницу да, изузев неколицине, остали никад дотле нису имали пушку у рукама.

У периоду јун—август 1941. Расински одред извршио је неколико акција. Група бораца сачекала је воз код Браљине и оштетила три вагона, тако да пруга није радила 48 сати. Одред је, 22. августа, имао већ 24 борца, а од наоружања 17 пушака са 300 метака, два пиштоља и три бомбе. На дан 28. августа једна десетина из Одрода напала је жандармеријску станицу у Дедини, разоружала жандарме, који нису пружили отпор, и запленила три пушке. Одред је 30. августа разоружао жандармеријску станицу у Великом Шиљеговцу, и то је у ствари било његово ватрено крштење. Жандарми су после кратке борбе разоружани, па, пошто им је речено да се више не наоружавају и не служе непријатељу, пуштени су кућама.

У међувремену, до септембра 1941, и скојевци у Крушевцу извршили су неколико акција. Шестог августа група скојеваца запалила је новине на железничкој станици. За 18. август планирана је једна опсежна диверзија, формиране су четири групе диверзаната: једна да запали складиште бензина, друга сено, трећа немачке камионе, а четврта да посече телеграфске стубове на линији Крушевац — Сталаћ. Приликом ових акција, које су само делимично успеле, ухваћен је Веселин Николић, који је издахнуо у мукама, али никога није издао.

ОК Крушевац послао је у августу 1941. следећи извештај, који се налази у Архиву ЦК Србије, о стању и раду Партије, о стању и акцијама Одрода и осталом на територији Крушевца:

„ОК—5 (4 п. 1 инт.), град — 14, срез темнић. — 9, срез трстен. — 14, срез расин. — 1, срез круш. — 1, Одред — 8. Одред: 25 људи, 27 п. 23 б. 300 м. Одред је имао три акције: 1) минирање пруге код

железничке станице Браљина; 19. X задржан воз, а локомотива оштећена; 2) уништено 35 буради бензина — 7 000 кг, вредн. 50 000 дин., и забрањен даљи откуп у селу Нанупари; 3) на железничкој станици Дедина одузето 2 пушке, 100 метака и 6 000 динара... Кидање телефонских жица. Један шумар разоружан. Један члан ОК инт. је из Ср. трст... Контрола се спроводи довољно. Сељак (Мирко Томић) није овде. Очекујемо вашу помоћ. К. СКОЈ-а: 2 р., 2-инт-а. Акције: цепање фашистичких летака (2 пута), паљење новина, сечење тел. стубова код ж. стан. Кошеви, на путу Круш. — Кра., на путу Краљ. — Краг. код села Залоговца, и на путу Кр. — Сталаћ код ч. с. Дедина... У пасиви (финансије) смо зато што смо нешто издали за Одред, иначе финансије нису проблем. Техника: Изв. о партиз. борбама у Србији умножен у 1 500 примерка, „Свесл. митинг“ 300 ком. Остале изв. и прогл. штампано по 300 ком. Од овог омладина растура 2/3. Ми нисмо издали ништа до сада”.

ОЗРЕНСКИ НОП ОДРЕД

На дан кад је Немачка објавила рат Совјетском Савезу, управо ноћу 22/23. јуна 1941, извршено је и у Нишу велико хапшење чланова Партије и свих других напредних људи. Ухапшено је двадесетак лица, међу којима и више чланова, па чак и руководиоца Партије. Ова рација пореметила је рад Партије; преостали чланови склонили су се из Ниша, и једно време живели у илегалности, очекујући догађаје.

Двадесет шестог јуна 1941. Банска управа Моравске бановине и званично је послала својим подручним властима у бановини писмено упутство о поступку према комунистима, које је давало овлашћење специјалним изасланицима упућеним у Ниш и друга места. Изасланици су имали задатак:

- 1) да се старају да неминовно спрече сваку комунистичку акцију било у ком виду да се појавила, да свим расположивим средствима иступе против лица која би евентуално ма шта у том правцу покушала;
- 2) с обзиром на предње, да похапсе све активне комунисте и учеснике бившег шпанског грађанског рата, пошто код свих претходно изврше претресе;

3) све месне власти биће дужне да специјалном изасланику излазе у свему у сусрет и њихова наређења без приговора извршавају;

4) да изасланици одмах по доласку ступе у везу са надлежним немачким властима, којима треба да саопште у ком циљу долазе и замоле их за координацију и потпору;

5) жандармеријске чете, водови и станице, без обзира да ли на лицу места има већ официра, треба да извршавају налоге специјалног изасланика и додељеног му официра;

6) да изасланици шаљу извештај о раду на терену најбржим могућним путем, а у изванредним и хитним случајевима да замоле надлежног немачког команданта да извештаје за министарство шаљу преко команде војног заповедника у Београду...

Немачка објава рата Совјетском Савезу, хапшење чланова Партије и напредних људи, позив ЦК КПЈ народима Југославије на дизање устанка против поробљивача наше земље, све је то стварало нову ситуацију и тражило велику активност партијских кадрова у Нишу. ОК КПЈ Ниш реорганизовао се крајем јуна, и његов састав је тада био следећи: секретар Сретен Младеновић-Мика, металски радник из Крагујевца; чланови: Александар-Аца Симић, такође металски радник, Слободан Жилник, радник Фабрике кожа у Нишу, и Разуменка Петровић-Зума. Кад је у јулу дошао на терен округа Станимир Вељковић-Зеле, и он је ушао у ОК Ниш. До његовог доласка за СКОЈ је био задужен Перица Цакић, који је касније отишао за секретара ЦК СКОЈ-а у Крушевац, а Зеле је као члан ОК КПЈ Ниш преузео дужност секретара ОК СКОЈ-а. При ОК био је и Александар Пекић до одласка у бело-паланачки срез, у августу 1941. Делатност овог Окружног комитета простирала се на нишки, пиротски и топлички крај.

Крајем јуна састао се Окружни комитет. Прва тачка дневног реда на састанку била је анализа ситуације, која је окарактерисана као енергичан покушај специјалне полиције да хапшењем, стрељањем и вешањем изазове страх код народа и да отргне један број чланова и напредних људи од КПЈ, у чему није имала много успеха. На крају састанка донети су закључци о томе шта све треба урадити. Као прво, требало је успоставити везу са преосталим члановима КП и окупљати нове симпатизере. После хапшења Александра Стојановића-Шпанца, за војна питања био је задужен Слободан Жилник, који због одслужења војног рока није био толико компромитован у Нишу. По

тадашњем задужењу Сретен Младеновић-Мика, као секретар ОК, имао је задатак да ради у Железничкој и Мостовској радионици. Он је овај посао обављао преко Мије Станимировића у Железничкој радионици, који такође није био много компромитован, с обзиром на то што је био у војсци непосредно уочи рата. Мика је такође имао задатак да оформи Месни комитет КПЈ и да ради на организацији одреда у топличком крају. Аца Симић је требало да ради на стварању Озренског одреда и да одржава везу са одредима. Разуменка Петровић је добила задатак да организује партијску технику, да прима везе, да их одржава, да се повеже са Фабриком дувана и са Ристићевом Фабриком текстила.

Чланови ОК почели су често да одлазе на терен ради окупљања људи за одред. У Нишу је радио члан ПК ЈВасилије Буха, који је одржавао везу са Покрајинским комитетом КПЈ, а такође и Драги Стаменковић, који је радио као делегат ПК по СКОЈ-у како у граду, тако и на терену. Мија Станимировић је био секретар МК Ниш и формирао је већи број скојевских организација.

Први значајан контакт ОК Ниш са масама био је проглас који је издат 12 јула 1941. Формирана је партијска техника, која је већ у јулу веома добро радила. Обим њених послова најбоље се види из извештаја ОК Ниш од 1. августа 1941 (Архив ЦК Србије):

„Штампање се врши редовно — три пута недељно Радио-Москва по 500 примерака. У току следеће недеље наштампаћемо 1 000 примерака песме „Старац Вујадин“, по 500 примерака „Ратна другарица Долорес“ и „Оружани одреди“ од Лењина за 1905 год., и по могућству „Бој на Чегару“. Пошаљите нам један примерак „Држање пред класним непријатељем“, јер је примљени примерак упропашћен (приликом хапшења), те није умножен, а потребан нам је...”

У извештају ОК од 22. августа 1941, који се такође налази у Архиву ЦК Србије, каже се:

„... Билтен смо до сада умножили у 1 700 примерака, а умножићемо и остатак од 3 000, али то ће сами одреди, јер они имају сваки своју технику“.

Покрајински комитет КПЈ стално је подстицао на што интензивнији рад технике. Десетог августа 1941. ПК је писао Окружном комитету:

„... Умножавајте материјал у што већем броју примерака у градовима, у селима, у шуми..." А у писму 8. октобра 1941. препоручује се „да један члан ОК, који би могао да живи у Нишу, одржава везу са техником и да имате најбоље људе у техници".

Велики догађаји приближавали су се брзо и незадрживо.

ОК Ниш заказао је 26. јула 1941. састанак свих руководећих чланова Партије код Доњег Љубеша, код скеле на Морави. Присутни су били чланови Партије не само из Ниша него и из околних срезова. Одлучено је да се Одред формира 2. августа 1941. у шуми испод липовачког манастира. Тога дана окупили су се на заказаном месту многи чланови Партије и други напредни људи са нишког подручја: Алекса Маркишић, који је дошао из Сокобање са групом другова, др Јован Хаџић из Сврљига, Милисав Игњатовић и Зеле Вељковић из Ниша, Радоје Вушовић из Ражња, Драгче Миловановић и Мома Поповић из Алексинца, и други. На дан 2. августа 1941. формиран је ту Озренски партизански одред, у јачини од 30—40 бораца. Сваки борац је имао пушку. Одред је располагао са четири пушкомитраљеза (по неким подацима, било је и девет „резервних" пушкомитраљеза). За команданта Одред изабран је Димитрије Драговић-Срђан, професор из Сокобање, за комесара Иван Вушевић, судија из Ражња, а за заменика команданта Драгче Миловановић, адвокатски приправник из Алексинца.

Истог дана (или сутрадан, 2. или 3. августа) Одред је извршио своју прву оружану акцију: разоружао је жандармеријску станицу — десет жандарма у селу Бовну. У тој акцији учествовао је цео Одред.

Трећег августа 1941. омладинац из Топлице Александар Војиновић-Војин, по задатку партијског руководства Ниша, бацио је две бомбе на немачке официре у сали великог хотела „Парк" у Нишу, којом приликом је, према извесним подацима, погинуло 19 немачких официра. Тачан број убијених Немаца није утврђен. Акција је извршена у 21 сат. Градска општина у Нишу расписала је награду од 100 000 динара ономе ко ухвати или прокаже атентатора.

Одред је наставио са акцијама. Дванаестог августа разоружана је жандармеријска станица у Читлуку и заплењено оружје и спрема. Тринаестог августа одржан је збор у селу Црни Као и том приликом сељаци су дали партизанима 13 пушака и 2 пушкомитраљеза. Петнаестог августа нападнута је жандармеријска станица у Сврљигу; партизани су је разоружали и запленили 20 пушака. На дан 24. августа Одред је ујутру, у 6,30 часова, напао Ражањ,

где се предало 20 жандарма. У овом нападу учествовао је цео Одред, 72 бораца.

Све ове акције, а нарочито ослобођење Ражња, омасовиле су Одред. Показала се потреба да се ради „лакшег командовања и захватања шире територије“ изврши реорганизација Одред, а од 30 бораца издвојених из Озренског одреда формиран је Нишавски партизански одред, чији је рејон дејства требало да буде пруга Ниш — Пирот¹⁾. У извештају штаба истога Одред од 17. марта 1941. стоји ово: „Овај одред основан је 15. септембра (30 људи одвојено из Озренског одреда). Одред делује сада од Ниша, па уз Нишаву с једне стране и друге, све до границе, до иза Пирота. До сада је деловао до иза Беле Паланке“²⁾. У историјату пак сврљишког среза стоји следеће: „Кад је одред (Озренски) израстао и имао око 80 бораца, негде око 10. септембра, дошло је до одвајања Сврљишког одреда на Језерским појатама, испод Оштре чуке“. За команданта Одред изабран је Радомир Вујошевић-Риста, за комесара Данило Прица-Бора, за заменика команданта Милисав Игњатовић-Јанко, за начелника штаба др Јован Хацић. Одред је имао три десетине. Био је наоружан са четири пушкомитраљеза, а уз то је сваки борац имао пушку.

По извесним подацима, 10. септембра 1941. одржан је партијски састанак у Озренском одреду, коме су од стране ОК Ниш присуствовали и Станимир Вељковић и Сретен Младеновић, па је на овоме састанку Озренски одред подељен на два дела, то јест створен је Сврљишки одред. Наиме, тачно је утврђено да је Сврљишки одред (који се касније, по једној својој чети, често назива и Нишавским) формиран од дела Озренског одреда 10. септембра 1941. на Језерским појатама.

ОК Ниш руководио је политичким радом и борбом и у пиротском крају са Лужницом, и то преко Партијског поверенства у Белој Паланци, које је основано у августу 1941. Ипак су борци са овога терена долазили у одреде формиране око Ниша, преко демаркационе линије, па су после ти одреди, с времена на време, упадали у пиротски крај и вршили акције. То су били Сврљишки (Нишавски) и Бабички одред, у којима је, крајем 1941. године, са терена Лужнице, пиротског и царибродског среза било око 60 бораца.

Ипак су 1941. године тај рад и борба били знатно живљи на подручју Лужнице и Беле Паланке, где су се чешће кретали партизански одреди и где је била формирана и партијска организација, него на самом подручју

¹⁾ Ослободилачки рат народа Југославије, књига 1, стр. 60.

²⁾ Зборник, том I, књига 3, док. бр. 50.

Пирота и Цариброда. С јесени 1941. године, на подручју Лужнице, под руководством Заплањске чете Бабичког партизанског одреда и Сврљишког (Нишавског) одреда, створене су месне партијске десетине у дванаест села. Поред тога, у селу Расници радила је илегална партијска техника, у којој је штампан чак и пропагандни материјал на бугарском језику и растуран међу бугарским војницима преко бившег бугарског војника и тадашњег партизана Ломског, који је за то био специјално повучен из Сврљишког (Нишавског) одреда. Ову технику формирало је Поверенство из Беле Паланке.

Иначе, кад се говори о ослободилачком рату на подручју Пирота, мора се водити рачуна о специфичностима: разбијени државни и полицијски апарат старе Југославије замењен је у лето 1941. године нетакнутом војнополицијском машином фашистичке Бугарске; постављена је граница, која се заједно са развојем народноослободилачке борбе утврђивала, с циљем да ове крајеве сасвим одвоји од осталих делова Србије; у пиротском крају није пре рата постојала јача партијска организација као покретач борбе.

Све ово ипак није спречило народ пиротског краја да учествује у великом ослободилачком рату. Та се борба од почетка огледа у стварању група антифашиста по граду и по околним селима. Ове су се групе образовале око појединих напредних људи. У Пироту је две такве групе створиле у августу 1941. Момчило Ђорђевић, и оне су одржавале састанке и прикупљале оружје и санитарски материјал, који је касније слат у партизанске одреде. Једна таква веома активна група помиње се и у селу Ђњилану, друга у Пироту, а трећа у Петровцу. Ђорђевић је био члан СКОЈ-а, и ове групе формирао је по директиви Поверенства из Беле Паланке.

ТОПЛИЧКИ НОП ОДРЕД

Двадесет првог јуна 1941. у Прокупљу је одржан састанак једног дела партијске организације, коме је присуствовао Сретен Младеновић-Мика, секретар ОК Ниш. На састанку су члановима Партије дата задужења за рад на терену, по селима. Сутрадан, 22 јуна, чим се чуло за напад Немаца на СССР, сазван је хитан састанак на Боровњаку, изнад Прокупља, на коме је одлучено да се хитно упозоре сви партијци и симпатизери да буду на опрезу, јер су се очекивале рације и хапшења. И заиста је ухапшено неколико партијаца и симпатизера, који су, међутим, ускоро успели да се извуку из затвора.

Секретар Комитета Сретен Младеновић често је од капитулације земље до краја 1941. године долазио у Прокупље, где је лично давао директиве за рад месној партијској организацији. Међутим, како је ова организација бројно нарастала и ширила свој утицај изван града, указала се потреба за формирањем једног посебног руководства које би по директивама Окружног комитета непосредно руководило партијским животом у читавој Топлици. У том циљу одржан је 10. јула 1941. састанак месне партијске организације, на којем је, уз присуство секретара ОК Сретена Младеновића, образовано партијско руководство за Топлицу. За чланове руководства изабрани су: Радослав Ђорђевић, Светислав Будић, Радослав Јовановић, Никола Кокочишевић, Тихомир Станковић и Стојан Хаџи-Томић. За секретара овог руководства каименован је Светислав Будић, али је касније уместо њега за ту дужност одређен Радослав Ђорђевић, кројачки радник.

Прва оружана акција на подручју Топлице извршена је 18. јула 1941. на железничкој прузи код Дољевца, где је група активиста и сељака, под руководством Ратка Павловића, пресекла телефонске жице. Сличну акцију извршили су омладинци из Прокупља на прузи Прокупље—Долевац.

Први магацин партизанског оружја у Топлици створен је у јулу 1941. у кући партијског активисте Видака Миловића, кројачког радника у Растовници. У скривници у његовој кући сакупљено је двадесетак пушака и већа количина пушчаних метака и бомби.

Што се тиче непријатеља, почетни распоред окупационих снага у Топлици 1941. године задржао се све до 22. јуна, тј. до напада Немачке на СССР. До тада је немачки окупатор држао у Прокупљу један пук 717. дивизије, чији је један батаљон био лоциран у Куршумлији, а једна чета у Блацу, ради обезбеђења комуникације преко Јанкове клисуре. Квислиншке формације у периоду од 28. јуна 1941. биле су овако распоређене: у Прокупљу — жандармеријски вод од 40—50 жандарма; у Куршумлији — такође вод од 30 жандарма; у Блацу — жандармеријска станица од 20 жандарма; у Куршумлијској Бањи — жандармеријска станица од 12 жандарма; у Житорађи — жандармеријска станица од 10—15 жандарма; у Александровцу — жандармеријска станица од 15—20 жандарма. Предратне жандармеријске станице у Белољину и Житном Потоку нису поново успостављене, док је у Великој Плани такође постојала жандармеријска станица.

Уочи објаве рата СССР-у немачки окупациони систем на територији Топлице унеколико се мења, наиме уместо

пука у Прокупљу остаје батаљон, а остале немачке снаге се повлаче. Делови тог батаљона остали су и даље у Куршумлији и Блацу. Непознато је да ли је извршена смена или је остао један батаљон од пука који се до тада налазио у Прокупљу. У септембру су се ове немачке јединице повукле.

У јуну 1941. Пећанац коначно даје форму појединим четничким одредима. Четници почињу интензивно прикупљати људство око своје организације. Све војводе на додељеној територији имају задатак да изаберу четовође по селима, а у оквиру општина команданте за читаву општину. Поред формалног обавезивања војних обвезника путем спискова, четници су давали и своје објаве свима онима који су то желели, те су се такви сматрали добровољцима. Подручје Топлице било је подељено на неколико рејона, и за сваки рејон одређен је по један војвода.

У исто време на Пасјачи, око Ратка Павловића-Ћићка, окупља се група напредних људи и омладинаца који су већ откопали оружје и који више нису намеравали да се враћају кућама. Ту су, поред осталих, Радивоје Увалић-Бата Шпанац, Чеда Крушевац, такође Шпанац, и Бојин Бајовић-Вук. Код ове групе је крајем јула 1941. дошао секретар ОК Ниш Младеновић и наредио јој да пређе на Јастребац, где ће се, од ње и још једне групе коју ће у Прокупљу формирати Месни комитет, образовати Топлички партизански одред.

Топлички партизански одред формиран је 3. августа 1941. код манастира Ајдановца, на јужним падинама Јастрепца. Ту су се сакупиле групе бораца са свих страна. Поред манастира начињен је привремено логор, где су биваковали. У почетку је било нешто преко 30 бораца. Одред је имао 2 пушкомитраљеза и одговарајући број пушака, бомби и револвера. Командант Одред била је Ратко Павловић-Ћићко, а комесар Влада Поповић. Истога дана, 3. августа, бачена је бомба на среског начелника у Крушевцу.

Прва акција Топличког одреда био је напад на жандармеријску станицу у Великој Плани, 12. августа. Акција је извршила једна десетина са којом су ишли Ратко Павловић и Василије Смајевић. Станица је разоружана, и жандарми су, пошто им је одржан говор, пуштени кућама.

У то време четници Косте Пећанца почели су већ да се крећу по Топлици. Пећанац је из свог штаба на Соколовици свакога дана разашао на све стране војводске декрете. Да би народне масе, у којима је четништво у Топлици имало корене, а и поједине добронамерне четничке војводе, одвојили од Пећанца, који је са Немцима већ био направио отворен споразум, партизани су имали честе

састанке и преговоре с појединим војводама и групама четника.

После прикупљања код ајдановачког манастира и акције у Великој Плани партизани су прешли на Јастребац, и ту је, на месту званом Бајчинске колибе, у почетку септембра 1941, дефинитивно оформљен Топлички партизански одред. Тада је Одред положио и заклетву. За команданта је одређен Елисије Поповски-Марко Шпанац, за комесара Никодије Стојановић-Татко, док је Ратко Павловић постао заменик команданта, односно члан штаба. Партијски руководилац био је Конрад Жилник-Слободан Словенац.

Партизани се нису зауставили само на војној организацији свога Одрода и на вршењу чисто војних акција на пругама и против жандармеријских станица, већ су палили општинске архиве, забрањивали да се дају реквизиције и предузимали читав низ мера које су имале за циљ да дезорганизују власт на том подручју. Исто тако, приступило се организовању такозваних месних или помоћних десетина и чета по селима од свих људи способних за борбу који су ту борбу и хтели, али нису из ма ког разлога — инокоштине у кући или чега другог — могли да ступе у активне партизанске одреде. Такве десетине и чете појављују се врло рано свуда по Топлици, а нарочито у селима, на планини Пасјачи, у Белом Камену, и око њих. Исто тако, свуда по селима одржавају се зборови и конференције који доприносе да у народ све дубље продире име партизана и њихова реч. Такав велик збор одржан је 28. августа 1941, на дан црквене славе, код манастира Ајдановца, на коме је било присутно око хиљаду људи из оближњих села. Истога дана одржан је велики збор и у селу Бублици.

Следеће војне акције биле су разоружавање жандармеријске станице у Житорађи и Александровцу, као и напад на немачки транспортни авион који се принудно спустио код села Булатовца. Напад на немачки авион извршиле су бомбама три партизанске десетине, ноћу између 26. и 27. августа. Немци, обавештени о нападу, дали су организован и жесток отпор, тако да ипак нису могли бити уништени, иако су четворица погинула и авион делимично оштећен. Настојећи да негирају постојање партизана у Топлици, Немци су овај напад прогласили као Дело четника.

У нападу на жандармеријску станицу у Житорађи, ноћу између 22. и 23. августа, учествовало је поред активних партизана и доста сељака са Пасјаче. Сама станица лако заузета, готово без борбе, жандарми су разоружани и пуштени кућама. Слично је извршена и акција на

жандармеријску станицу у Александровцу, ноћу 9/10. септембра, када су жандарми први пут дали жесток отпор, али су ипак били брзо савладани, разоружани и пуштени кућама.

За то време, од августа до почетка септембра 1941, јединице Топличког партизанског одреда, све бројније, боље наоружане и све смелије, често крстаре преко реке Топлице између ова два упоришта — од Пасјаче до Јастрепца и обратно.

Ускоро се опет цео Одред састао на истом месту на Јастрепцу, на Бајчинским колибама, и ту се, пошто је Одред нарастао, уместо на десетине — групе, врши подела на чете. Образују се две чете: Јастребачка, са командиром Кирилом Михајловским-Грујицом, и Пасјачка, од око 40 бораца, којом руководи Ратко Павловић. Ова се чета вратила на терен Пасјаче и ту се нагло омасовила и развила живу и свестрану делатност. Ускоро се на тај терен пребацила и Јастребачка чета због напада на Јастребац. Наиме, један немачки авион је цео дан извиђао Јастребац и митраљирао Бајчинске колибе, а затим су сутрадан, 27. септембра 1941, масе четника дошле на Јастребац и попалиле Колибе. Тих дана, 17. или 18. септембра 1941, дошло је код села Драгуше до првог оружаног сукоба између партизана и четника.

ПАРТИЗАНСКИ НОП ОДРЕД НА ПЛАНИНИ КУКАВИЦИ

Као и у другим крајевима, и у Лесковцу је полиција после 22. јуна извршила брз. налет на познате чланове Партије и друге напредне људе тога краја. Кад су се 22. јуна чланови ОК са састанка у Братмиловцу вратили у Лесковац, сазнали су за напад Немаца на Совјетски Савез. Сем тога ОК Лесковац је још исте вечери сазнао за списак свих чланова Партије и симпатизера који су имали да буду ухапшени, упозорио их на време, тако да ниједан члан Партије није пао полицији у руке. Ухапшена су само четири ранија активиста који нису очекивали да ће их полиција хапсити. Они су одведени за Ниш и ускоро стрељани у Београду као прве жртве велике борбе која је управо започињала. Лесковачка полиција имала је списак комуниста, али ниједног није успела да ухапси.

Истога дана, 22. јуна, у Лесковцу је одржан састанак на коме је одлучено да партијски кадрови пређу у потпуну илегалност. Коста Стаменковић иде у Власотинце, Васа Смајевић и Станимир Вељковић у Јабланицу и Пусту

реку, а Бошко Крстић у села око Лесковца. ОК је прогласио ЦК КПЈ о дизању устанка одмах умножио и растурио.

Чланови Партије и СКОЈ-а, и други активисти, раде у новим условима још интензивније на прикупљању оружја, на јачању војно-револуционарних група и на припреми ових за оружане акције. Они још шире и упорније упознају народне масе са прогласима ЦК КПЈ и КПС, са стањем на фронтима итд. Техника ОК ради пуном паром. Поред прогласа ЦК, на техници се умножавају радио-вести, проглас ОК Лесковца и друго.

Ради успешнијег рада размештају се руководећи кадрови. По одлуци ПК КПС, Васа Смајевић и Станимир Вељковић одлазе у Ниш, Бошко Крстић иде за секретара МК Врање, а Сима Погачаревић долази у Лесковац за секретара ОК Лесковац.

Десетог јула одржава се омладинско саветовање у Винарачкој Мири, крај Лесковца, коме присуствују делегати омладине из читавог округа, Драги Стаменковић у име ПК СКОЈ-а и Бошко Крстић у име ОК Лесковац. На конференцији је после анализе постигнутих резултата одлучено да се још упорније ради на окупљању омладине и на припремању за вршење акција и одласка у Одред. Конференција је одиграла крупну улогу у даљој активности омладине, и ускоро су почеле прве диверзије у Лесковцу и околини које су углавном вршили омладинци.

Омладинске групе су лепиле пароле по Лесковцу и околним селима, палиле у више махова сено ускладиштено за потребе немачке армије, сипале песак у осовине вагона, спаљивале камаре жита такође спремљене за Немце, палиле новине, немачке аутобусе, вагоне натоварене штофом за Немачку, па чак и фабрику канапа и ужарије, чији су магацини били пуни робе за Немце. Интересантно је како су омладинци све ово чинили: не шибицама, него фосфором. Пошто у апотекама нису могли да купе фосфор, увукли су се једне ноћи у гимназијски хемијски кабинет, па су га отуда узели. Такође су често ноћу секли телефонске и телеграфске водове. На дан 29. јула једна тројка сачекала је на улици злогласног жандармеријског наредника Пиштала и изрешетала га мецима из револвера. Поред овога, омладина из града врши низ самосталних акција на територији срезова, разоружава четнике у Бојнику и Лапотинцу, којом приликом је, 21. септембра 1941, погинуо секретар ОК СКОЈ-а и руководилац ове акције Жика Илић. Касније су убили и шпијуна Ђуђулију.

У другој половини јула, на састанку Окружног комитета, коме су присуствовали Василије Буха и Драги Стаменковић, доноси се одлука о формирању одреда, те је требало обићи терен, видети стање војно-револуцио-

нарних група и наћи најпогодније место за формирање одреда. Драги Стаменковић је, поред обиласка партијске организације и СКОЈ-а у Лесковцу и околини, обишао Јабланицу, Пусту Реку и Поречје, одржао састанке са партијском организацијом у Новој Тополи, партијским активима у Доњем Коњувцу, Доброј Води и другим селима. Преко партијске организације и актива утврђено је да су у већини села овога среза — како у Пустој Реци, тако и у Јабланици — Партија и СКОЈ образовали велик број војно-револуционарних група састављених у првом реду од омладинаца. После овога Драги Стаменковић је отишао у Поречје, у Вучје, и одржао састанак са активом у Вучју, на коме је утврђено стање организације на овом терену. Поред тога што су биле формиране војно-револуционарне групе у Вучју и Мирошевцу, омладина је у многим другим селима, како Поречја, тако и у селима између Мораве и железничке пруге све до Лесковца и Брестовца, била спремна за одлазак у Одред.

Пошто је обишао планину Кукавицу, Драги Стаменковић се вратио у Лесковац и упознао Окружни комитет са стањем организације, те је, с обзиром на близину комуникације и непријатељске војне силе, као најпогодније место за формирање Одреда узета планина Кукавица.

Крајем јула на Кукавици се већ налази мања група партизана и логорује на месту Козјак. Ово су били већином другови из Лесковца. Почетком августа долази на Кукавицу група бораца из Јабланице и Пусте Реке. Одмах затим извршен је напад на финансије на Чукљенику, заплењено је 43 пушке и много друге спреме, и ово се може сматрати као прва акција овог Одреда.

Тако је на планини Кукавици, у присуству Драгог Стаменковића, 10. августа 1941, по доласку још једне групе бораца из Јабланице и групе бораца из Враћа, формиран Кукавички партизански одред на месту званом Јасичка долина. Одред прелази на вис звани Кита, где је извршена војничка смотра. Командант Одреда био је Милош Манојловић, бивши подофицир из Добре Воде, комесар Влада Ђорђевић, радник из Лесковца, заменик команданта Обрад Лучић, а члан штаба Василије Смајевић, који је био и партијски руководилац Одреда. Одредје тада бројао око 70 бораца и био је добро наоружан, свака десетина имала је пушкомитраљез.

ВРАЊСКИ НОП ОДРЕД

Већ у току јуна 1941. у Врању је формирано шест до седам десетина са око 50—70 бораца. У Дуванској станици образоване су четири десетине. Оне су формиране и у селима; најактивније су биле у Буштрању, Тибужду, Ристовцу, Доњем Вртогошу и Мечковцу.

На састанку од 2. јула решено је да се изнесе дуван из Дуванске станице, што је учињено 10. јула. Дуван је размењиван за оружје. Партијско руководство организовало је и магацине са оружјем, тако да је, на пример, само у магацину код Милутина Ђуровића било 18 пушака, два митраљеза, неколико сандука бомби, много муниције, два радио-апарата, па чак и једна радио-станица.

На састанку МК од 23. јула одлучено је да се отпочне са оружаним акцијама, и то најпре са сечењем телефонских водова, што је и извршено ноћу 25. јула.

Десетог августа, на састанку МК, донета је одлука да се приступи формирању Врањског одреда, који би оперисао у околини Врања. Све припреме су биле извршене, требало је да десетине пошаљу борце, оружје је било припремљено и ускладиштено, али већ сутрадан био је похапшен готово цео Месни комитет, почев од секретара. Одред је тада формирано Владом Ђорђевићем. За команданта је изабран Стојан Тројановић, а за комесара Стојадин Пешић. Групу од 12 бораца Ђорђевић је одмах одвео преко демаркационе линије на Кукавицу, где је, као једна десетина, ушла у састав Кукавичког одреда, а командант и комесар остали су да прикупљају нове борце. Они су заиста успели да за кратко време омасове Одред, тако да је бројао 60 људи.

Осамнаестог септембра Одред је напао Рудник антимоно у Малом Трновцу, демолирао га и запленио велике количине експлозива и друге спреме. У том нападу погинуо је један партизан, а три су заробљена. Погинуо је и један бугарски војник.

После напада на Рудник антимоно бугарска војска и власти почели су жестоку акцију против партизана, тако да је овима био скоро онемогућен опстанак на том терену. Бугари су ухватили и стрељали 30 омладинаца, бораца илегалних војних десетина. Зато је донета одлука, коју је потврдило и партијско руководство ОК Лесковац, да Одред пређе демаркациону линију и да уђе у састав Кукавичког одреда. Одред је прешао границу 21. септембра.

На терен Врања враћа се само Сима Погачаревић са групом другова. Он ради политички, организује са сеоским десетинама акције на прузи, због којих Бугари врше крваве репресалије. Пошто је и њима било онемогућено

даље бављење у околини Врања, Сима Погачаревић одлучује да се група, привремено, опет пребаци на терен Кукавице. Но прелаз преко границе није успео те се они враћају у свој логор изнад Врања, у Собинску шуму. Пошто је овај логор био компромитован, Бугари га 18. или 22. децембра опкољавају ноћу и ујутру изненада нападају. Том приликом погинула су три партизана, међу њима и Сима Погачаревић.

После овога, због крвавог бугарског терора, политичка и оружана активност партизана на подручју Врања била је за неко време ослабила.

ЈАБЛАНИЧКИ НОП ОДРЕД

Формиран је 21. октобра 1941. у селу Столцу, у Горњој Јабланици, од око 50 бораца са овога терена, који су се раније издвојили из Кукавичког одреда.

БАБИЧКИ НОП ОДРЕД

Овај Одред формирала је једна десетина Кукавичког одреда, која је 20. септембра прешла Лужну Мораву и почела борбена дејства на рејону Запаља према Нишу и Сувој планини.

О овим одредима говориће се касније.